

ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 37.018.1

Anna Błasiak

Akademia Ignatianum w Krakowie

WSPÓŁCZESNE KSZTAŁTY ŻYCIA RODZINNEGO I OSOBISTEGO

Problematyka artykułu dotyczy przemian współczesnej rodziny, które uwarunkowane są zmianami cywilizacyjnymi dokonującymi się aktualnie w świecie. Celem artykułu, który pod względem metodologicznym stanowi syntetyczny przegląd literatury oraz jej konstruktywną krytykę, jest włączenie się w nurt naukowej refleksji pedagogicznej prowadzonej nad współczesnym kształtem życia rodzinnego.

Słowa kluczowe: formy życia rodzinnego, modele rodziny, rodzina tradycyjna, rodzina współczesna, indywidualizm.

Wprowadzenie – kryzys rodziny czy ewolucja?

Na gruncie pedagogiki rodzina ujmowana jest przede wszystkim jako pierwotne i najważniejsze środowisko rozwoju i wychowania człowieka, gdzie ma miejsce kształtowanie systemu wartości i norm, postaw i sposobów zachowania, oczekiwań i aspiracji najmłodszego pokolenia. Dlatego przez wielu badaczy podejmowany jest naukowy namysł nad rodziną, która ma istotne znaczenie egzystencjalne tak dla poszczególnych jednostek, jak i szerszych struktur społecznych. Tym bardziej, że na skutek przemian społeczno-ekonomicznych rodzina jako środowisko życia człowieka ulega licznym przeobrażeniom w zakresie struktury, podejmowanych przez jej członków ról społecznych oraz przypisywanych funkcji, co sprzyja powstawaniu różnych form życia małżeńsko-rodzinnego i osobistego.

W perspektywie znamion ponowoczesności w naukach społecznych dominują dwa odmienne dyskursy, które różnią się w kwestii interpretacji przemian współczesnego świata, określa się je mianem dyskursu kryzysu rodziny oraz jej transformacji. Wiąże się to z obecnym dzisiaj przejściem od ujmowania rodziny w kategoriach instytucji do postrzegania rodziny w kategoriach dynamicznych relacji wewnątrzrodzinnych. "W zależności od przyjętej orientacji w literaturze można znaleźć wiele sposobów ujmowania tego czym "musi być", "może być", "zdarza się, że jest" współcześnie rodzina, jakie są jej podstawy, determinanty rozwoju czy patologie i zagrożenia. To co w jednym dyskursie uznaje się za element funkcjonowania rodziny, oznakę przemian w jej strukturze i funkcjach, w innym widziane jest w kategoriach zagrożenia jej rozwoju" [14, s. 33].

Koncepcje kryzysu, upadku czy też zaniku rodziny powiązane są z dynamicznymi zmianami społeczno-kulturowymi, które wpłynęły na wzrost autonomii członków rodziny, roli instytucji i środowisk pozarodzinnych, na zmniejszanie się rozmiarów i stabilizacji rodziny oraz liczby funkcji i poziomu ich realizacji, na narastanie tendencji indywidualistycznych, egalitarnych oraz negatywnych wobec dzieci i rodziny. W konsekwencji opisuje się w tej orientacji wskaźniki kryzysu czy zaniku rodziny, które wskazują na siłę i zakres zjawiska, np. obniżanie się dzietność, wzrost liczby rozwodów i separacji, postulaty par homoseksualnych dotyczące legalizacji związków oraz adopcji dzieci, monoparentalizm z wyboru, popularność związków kohabitacyjnych. Z kolei koncepcja przyjmująca proces transformacji rodziny wskazuje, że zmieniła ona swój kształt, ale nadal jest miejscem przekazu kapitału kulturowego, społecznego i ekonomicznego kolejnym pokoleniom. Rodzina jest definiowana tutaj w kategoriach relacji międzyludzkich, jako układ dynamiczny, podlegający przemianą, gdzie wartością jest więź emocjonalna. Stąd większe znaczenie przypisuje się rodzinie dla jednostki niż dla społeczeństwa. W tej orientacji dokonujące się zmiany zarówno w formach życia małżeńsko-rodzinnego, jak i w relacjach wewnątrzrodzinnych traktowane są jako naturalny element adaptacyjny do zmian, naturalny czynnik rozwoju, wynikający z przeobrażeń zachodzących w świecie o charakterze technologiczno-informacyjnym, ekonomicznym i społeczno-kulturowym [14].

Od rodziny tradycyjnej ku relacjom partnerskim w rodzinie

Dynamiczne zmiany cywilizacyjne dokonujące się we współczesnym (ponowoczesnym) świecie, nie pozostają obojętne dla kształtu i funkcjonowania rodziny, która jest odbiciem społeczeństwa, w którym żyje. Rodzina zmienia się w istotny sposób. Stąd w naukowej refleksji nad rodziną pojawiają się kwestie związane z jej przeobrażeniami. W tym kontekście K. Wałęcka-Matyja [21], podobnie jak znaczna grupa familiologów, opisuje dwa typy rodzin: tradycyjną i współczesną, które wskazują na tendencje zmian zachodzące w tym podstawowym środowisku życia, rozwoju i wychowania człowieka.

Tradycyjne ujęcie rodziny [21; 9] zakłada, że tworzą ją kobieta i mężczyzna będący w związku małżeńskim, którzy wychowują swoje biologiczne lub / i adoptowane dzieci. Ten typ rodziny charakteryzuje się tym, że władza decyzyjna i sprawcza leży w gestii ojca, który jest jednocześnie żywicielem i reprezentantem rodziny na zewnątrz. "Stanowił wzór męskich cech osobowych, uosabiał odwagę i siłę fizyczną. Miał uprzywilejowaną pozycję w rodzinie oraz prawie nieograniczoną władzę. Dzieci czuły głębokie zobowiązanie do czci i szacunku wobec niego" [1, s. 155]. Z kolei w obszarze działalności matki znajduje się przede wszystkim wychowanie dzieci i prowadzenie domu. Rola matki wiązała się głównie z bezwarunkową miłością, opieką i odpowiedzialnością za innych. Była utożsamiana z bezpieczeństwem i trwałością. Na niej spoczywała troska o tworzenie odpowiedniej atmosfery w

rodzinie, poprawnych relacji i okazywanie wzajemnego szacunku. W tym ujęciu w istotę kobiecości wpisane jest macierzyństwo [1].

Natomiast rodzina współczesna powiązana jest z tendencją do zanikania wielopokoleniowych rodzin na rzecz rodziny małej, dwupokoleniowej, której cechą jest niezależność ekonomiczna, będąca konsekwencją pracą zawodową obojga rodziców [21]. Współcześnie wskazuje się nie tylko na aktywność zawodową męża i żony, ale także na realizowanie przez nich kariery zawodowej. Stąd pojawia się określenie – model małżeństwa dwu karier, gdzie małżonkowie realizują karierę zawodową w warunkach konkurencyjnego rynku pracy i form zatrudnienia, gdzie ma miejsce częsta zmiana stanowisk, rozwój połączony z awansem, obciążenie dużą odpowiedzialnością, a także brakiem stabilności zatrudnienia. W kontekście pracy zawodowej rodziców wskazuje się także, że rodzina współczesna jest nieprodukcyjnym typem rodziny, ponieważ miejsce pracy poszczególnych członków rodziny jest poza domem. Ponadto w rodzinie współczesnej ma miejsce wzrost tendencji egalitarnych / partnerskich w relacjach rodzinnych. Stąd też wskazuje się, że kształtuje się nowy model małżeństwa tzw. egalitarny / partnerski, gdzie ma miejsce podział obowiązków i odpowiedzialności za funkcjonowanie rodziny. Aktualnie małżeństwo zawierane jest dobrowolnie i nie postrzegane jest jako społeczny obowiązek. Co więcej, można je także stosunkowo prosto rozwiązać. Celem współczesnego małżeństwa jest przede wszystkim wzajemna pomoc w codziennym życiu oraz zaspakajanie potrzeb. Nie musi już zapewniać ekonomicznego bezpieczeństwa, nie ma też konieczności prokreacji (np. małżeństwo bezdzietne z wyboru). Współcześnie rodzina traci swoją instytucjonalność na rzecz związku partnerskiego oraz przyjacielskiego. Również przestaje obowiązywać dystans między rodzicami a dziećmi oraz konieczność bezwzględnego podporządkowania się najmłodszego pokolenia woli rodziców. Ważne są dążenia wszystkich członków rodziny, indywidualizm oraz wolność osobista. W konsekwencji występowania tych wszystkich tendencji w świecie pojawia się rozluźnienie więzi między członkami rodziny [21].

Warto także wskazać, że występujące w coraz większym stopniu partnerstwo w związkach prowadzi do upodobnienia się roli matki i ojca w rodzinie. Dlatego dzisiaj w wielu sytuacjach pełnienie ról odbywa się na kanwie wzajemnych ustaleń, co łączy się z koniecznością ciągłych negocjacji [1]. Z kolei ta okoliczność pociąga za sobą trudności w odnalezieniu się w danej roli, stan zagubienia, niezrozumienia zadań i obowiązków związanych z wykonywaniem ról przez dorosłych. Na tym tle może pojawić się rywalizacja płci między rodzicami, wpływająca niekorzystnie na funkcjonowanie całego systemu rodzinnego. Ma miejsce także zanikanie komplementarności ról rodzicielskich i pojawia się przekonanie o wystarczalności jednego rodzica w wychowaniu dziecka. Minimalizowanie różnic między rolami, a w konsekwencji także między samymi płciami, może utrudniać najmłodszemu pokoleniu identyfikację płciową [5].

Różnorodność form życia małżeńsko-rodzinnego zakorzeniona w wieloznacznej współczesności

Obecna w naukach społecznych teza o zmierzchu rodziny wskazuje, że z jednej strony "rodzina traci swoje znaczenie jako główna sfera życia społecznego, natomiast jej funkcje ulegają wielostronnym modyfikacjom lub też zostają przejmowane przez inne instytucje. Z drugiej zaś strony zmierzch rodziny rozpatruje się poprzez pryzmat demonopolizacji modelu rodziny tradycyjnej i pojawienia się wielobarwnej konstelacji form życia małżeńsko-rodzinnego" [6, s. 159].

Porządkującą klasyfikację modeli funkcjonowania rodziny zaproponowały H. Liberska i M. Matuszewska [12], gdzie autorki podzieliły modele rodziny na dwie grupy: modele strukturalne (tj. modele kulturowo tradycyjne i modele kulturowo alternatywne [12]), które zostały wyróżnione na podstawie liczby osób, liczby pokoleń w rodzinie i hierarchii władzy w tej wspólnotce oraz modele operacyjne, które występują w ujęciu systemowym rodziny, wykorzystywane są przede wszystkim do badania funkcjonowania rodzin oraz do terapii [12]. Ze względu na tematykę niniejszego artykułu zostaną przedstawione wyłącznie modele strukturalne rodziny, ukazujące różnorodność form życia małżeńsko-rodzinnego, które w coraz większym stopniu zakorzeniają się we współczesności.

Pierwsza grupa wyróżniona w obrębie modeli strukturalnych to modele kulturowe tradycyjne [12], gdzie środowisko rodzinne obejmuje przynajmniej trzy pokolenia, a struktura władzy jest hierarchiczna (patriarchat, matriarchat), w związku z czym występuje wyraźny podział funkcji ze względu na płeć, wiek i raczej tradycyjny podział ról i odmienny proces socjalizacji chłopców i dziewcząt. Rozwój tego typu rodziny przypada na epokę preindustrialną. Do tej grupy zalicza się model katolicki, który opiera się na trzech fundamentalnych elementach: "rodzina to społeczność naturalna, tzn. składająca się z mężczyzny i kobiety, którzy przez wzajemną miłość dają nowe życie; rodzina oparta jest na nierozzerwalnym sakramentalnym związku; sakrament małżeństwa określa podstawowe zasady relacji małżeńskiej, która powinna zakładać wzajemną miłość, wierność i uczciwość" [12, s. 119]. Ponadto włącza się model skandynawski opierający się na zasadach Kościoła protestanckiego, gdzie rodzina jest podstawową instytucją społeczną; ma to też związek z klanową strukturą społeczeństwa wikingów; w tradycyjnym modelu miał miejsce matriarchat; aktualnie, ze względu na pracę zawodową rodziców, państwo przejęło wiele funkcji rodziny, którą wspierają prorodzinne programy rządowe; przy czym współcześnie w Skandynawii ten model jest jedną z wielu form życia rodzinnego oraz model muzułmański, gdzie strukturę i zasady funkcjonowania rodziny wyznacza Koran oraz przepisy prawa islamskiego; struktura może być rozbudowana (wielopokoleniowość); hierarchia władzy jest ściśle określona – patriarchat; pozycję kobiety wyznacza macierzyństwo, bowiem do jej zadań należy prokreacja, troska o męża, dzieci i dom, jak również model latynoski i

azjatycki. Jak wskazują powyższe opisy, rozwinęły się te modele w różnych kulturach na podstawie specyficznych dla nich systemów religijnych [12].

Druga grupa to z kolei modele kulturowo alternatywne [12] rozwinęły się w ostatnich latach w naszym kraju, natomiast dekadach na świecie [17], dzięki przemianom cywilizacyjnym i społecznym, które dokonują się na wielu płaszczyznach życia, ale przede wszystkim w związku z rozwojem nowej ideologii życia społeczeństwa ponowoczesnego [4]. Jedną z konsekwencji tych przemian jest zmiana hierarchii wartości, gdzie na pierwszym miejscu pojawił się rozwój indywidualny, przez co wartości związane z rodziną zostały przesunięte na dalsze miejsca w systemie. Powszechne dzisiaj nastawienie na indywidualizm powoduje, że jednostka stawia siebie wobec dylematu: samorealizacja lub życie dla innych i z innymi. Niestety te drugie wartości często przegrywają. W efekcie wzrasta liczba rozwodów i separacji, dzieci urodzonych w związkach pozamażeńskich, jednocześnie spada liczba zawieranych małżeństw, obniża się współczynnik dzietności, ponadto decyzja o pierwszym dziecku podejmowana jest coraz później. Zaczęły się także kształtować nowe modele życia osobistego często określane mianem alternatywne [17; 4]. "Za alternatywne formy rodzinne uważa się układy wzajemnych powiązań międzyludzkich oraz te związki, relacje ekonomiczne, seksualne i więzi, które nie są usankcjonowane prawnie w danej społeczności. (...) Z kolei alternatywne style życia to rozmaite nietradycyjne formy życia rodziny i zorganizowania życia osobistego" [4, s. 83].

W obrębie modeli kulturowo alternatywnych wyróżniono modele modernistyczne [12], które upowszechniły się w 2 połowie XX wieku w toku zmian modeli kulturowo tradycyjnych na skutek przeobrażeń cywilizacyjnych i kulturowych. Szczególną funkcję odegrały tutaj przemiany dotyczące ról przypisywanych poszczególnych członkom rodziny. W związkach małżeńskich modernistycznych dominuje raczej miłość o charakterze romantycznym. Ponadto występuje większa koncentracja na dzieciach niż rodzicach (infantocentryzm; *the king child with parents*). Do tego typu modeli, według H. Liberskiej i M. Matuszewskiej, zalicza się: model partnerski i model egalitarny [12]. W modelu partnerskim oboje małżonkowie podejmują w rodzinie takie same zadania, których zaangażowanie i wkład zależy od ich kompetencji, możliwości psychofizycznych; stąd istotą tego modelu jest symetria i komplementarność zadań kobiety i mężczyzny w rodzinie, zrównanie pozycji; ma tutaj miejsce wspólne planowanie życia rodzinnego i podejmowanie decyzji; warunkiem podstawowym dla funkcjonowania rodziny o charakterze partnerskim jest otwarta komunikacja oraz szacunek dla podmiotowości wszystkich członków rodziny. Z kolei model egalitarny (fr. *egalitare* – dążący do równouprawnienia) polega na wykonywaniu takich samych obowiązków rodzinnych przez wszystkich członków rodziny – niezależnie od płci, wieku i możliwości; model opiera się na dążeniach do realizacji idei demokratycznych, do osiągnięcia pełni rozwoju osobowego i jego totipotencjalności; ponadto nie

uwzględnia komplementarności ról kobiety i mężczyzny w rodzinie; ten model często traktowany jest jako niedojrzała forma modelu partnerskiego [12]. Przy czym należy tutaj wskazać, że w naukach społecznych w dyskursie rodzinnym nie dokonuje się takiego rozróżnienia. Tutaj "pojęcia "partnerski", "demokratyczny", "egalitarny" stosowane są zamiennie jako określenia modelu małżeństwa / rodziny, w której władza sprawowana jest zarówno przez mężczyznę, jak i kobietę albo w której żadna ze stron nie jest dominująca, role nie są wyspecjalizowane, a podstawowymi zasadami są równość płci i równość emocjonalna. To także małżeństwo / rodzina, w której zarówno kobieta, jak i mężczyzna pracują zawodowo i nieustannie prowadzą negocjacje w kierunku uzyskania kompromisu" [14, s. 80].

Następny model w tej klasyfikacji został określony mianem modeli postmodernistycznych. Wyrastają one z idei indywidualizacji i deinstytucjonalizacji. Modele te odrzucają formalne i prawne zasady regulujące życie małżeńsko-rodzinne. Ten typ rodzin charakteryzuje otwartość, która jest konsekwencją słabych granic między rodziną a światem zewnętrznym (rodzina przepuszczalna), a prowadzi to do zaburzenia równowagi między systemem rodzinnym a otoczeniem, ingerencji systemów zewnętrznych w życie rodziny, do osłabienia więzi emocjonalnych w rodzinie. Miejsce miłości romantycznej (model modernistyczny) zajmuje miłość kontraktowa. Cechą tych modeli jest także brak harmonii ról i funkcji rodzinnych oraz rozbitcie układu pozycji w rodzinie i zaburzenie w niej struktury władzy. Ponadto stosunki między rodzicami i dziećmi są mniej formalne oraz występuje większa koncentracja na rodzicach niż na dzieciach (parentocentryzm; *the king pair with child*). Przejawia się to też w większym skupieniu na rozwoju osobistym (np. kariera) oraz na sposobie wychowania najmłodszego pokolenia (np. traktowanie dziecka jako osoby dorosłej) [12].

Do tych modeli zaliczono między innymi związki / rodziny wielorodzinne (patchworkowe, zrekonstruowane) [12], które stanowią złożony układ społeczny, na który składają się były żony i byli mężowie z aktualnymi żonami i mężami oraz ich wspólne dzieci, dzieci z innych związków, wnuku itd. Główna przyczyna powstawania tych związków tkwi w wysokiej liczbie par rozwodzących. Ponieważ rozwiedzeni małżonkowie wchodzą w kolejne związki i zawierają następne małżeństwa. W modelu tym muszą odnaleźć się małżonkowie wchodzący w rolę, którą ktoś przed nimi pełnił. Dzieci z poprzednich związków przechodzą trudną drogę przystosowania się do nowych warunków i osób w rodzinie, podobnie jak i dorośli. Ta sytuacja nie jest bez znaczenia, nie tylko dla funkcjonowania danej rodziny, ale także procesu rozwoju i wychowania najmłodszego pokolenia. Rozwody i zakładanie kolejnych rodzin powoduje, że poszerza się liczba osób dorosłych, które oddziałują wychowawczo i socjalizująco na dziecko w różnych zakresach i czasie.

Od kilku lat wzrasta liczba rozwodów, pogarsza się też wskaźnik zawartych nowych małżeństw do rozwodów oraz nasilają się różnego typu zaburzenia

funkcjonowania związków małżeńskich. "Szczególnie szybko rozpadają się małżeństwa młode oraz osób w przedziale wiekowym 35–50 lat. "Geografia" rozwodów wskazuje, że dekompozycja dotyczy w dużej części małżeństw o stabilnej sytuacji ekonomicznej. Równoległe na podstawie prowadzonych badań można stwierdzić, że niemal 30 % mężczyzn i 15 % kobiet przyznaje się do "trwałej" zdrady małżeńskiej. Blisko 40 % rozwodów dotyczy małżeństw z dziećmi" [10, s. 35]. Ważne jest to, że rozpadowi małżeństw towarzyszą problemowe zachowania, które w istotny sposób dotyczą dzieci. Mogą pojawiać się u nich zaburzenia emocjonalne, zachowania ryzykowne (np. eksperymenty z substancjami psychoaktywnymi, zachowania agresywne, uczestnictwo w subkulturach) oraz osiągają niższe wyniki w nauce [10].

Do modeli postmodernistycznych zaliczane są również związki homoseksualne, które dotyczą układu dwóch mężczyzn lub kobiet, którzy mieszkają razem i prowadzą wspólne gospodarstwo domowe. W polskim prawie nie istnieje możliwość sformalizowania takich związków ani adopcji przez nich [12].

Kolejny wyróżniony tutaj rodzaj związku to DINKS (ang. *Double Income No Kids* [2]; związek formalny, nie posiadający dzieci, koncentrujący się na karierze osobistej). Osoby, które świadomie rezygnowały z rodzicielstwa, występowały w każdym społeczeństwie danej epoki. Dostępne dane demograficzne wskazują, że zjawisko bezdzietności współcześnie nasila się [20], rośnie liczba małżeństw bezdzietnych [19], czyli nieposiadających dzieci z różnych przyczyn. "W świecie zachodnim coraz mniej ludzi decyduje się na dzieci. W Europie już co piąta kobieta w wieku 40–45 lat nie ma potomstwa, a liczba bezdzietnych małżeństw w ciągu dwóch dekad wzrosła z 7 proc. do 14 proc. Trzykrotnie mniej dzieci mają kobiety wykształcone i dobrze zarabiające. Zmiany, jakie zaszły w stylu życia wielkomiejskich społeczeństw, umożliwiają wybór" [7, s. 49]. Dlatego też bezdzietność stała się stylem życia w ponowoczesności. Do najważniejszych procesów społeczno-kulturowych, które wpływają na wybory prokreacyjne, w tym także rezygnację z rodzicielstwa, S. Waclawik zaliczyła: zmianę pozycji kobiet, które mają możliwość realizowania się w pracy zawodowej; indywidualizm, który przybiera zinstytucjonalizowany charakter ("epoka indywidualizmu"); zmiany w strukturze norm i wartości przeciętnego człowieka oraz zmianę pozycji dziecka w społeczeństwie [20].

Małżeństwa bezdzietne współcześnie ujmujemy w trzy grupy. Pierwsza z nich to małżeństwa bezdzietne dobrowolnie-tymczasowo. W tej sytuacji osoby te odkładają decyzję o prokreacji na bliżej nieokreśloną przyszłość, na bardziej odpowiedni moment życiowy. Najczęściej powiązane jest to z warunkami ekonomiczno-mieszkaniowymi (np. brak pieniędzy lub ich niewystarczająca ilość; brak mieszkania / domu lub zbyt małe mieszkanie, spłata kredytu), jak również z wygodą i brakiem zdecydowania, pracą zawodową lub kontynuacją nauki. Decyzja dotycząca prokreacji podejmowana jest racjonalnie,

poprzedzana jest kalkulacjami w zakresie odpowiedniego czasu na pojawienie się dziecka na świecie i wydatków z tym związanych. W tej perspektywie posiadanie dziecka jest świadomym wyborem, wpisanym w proces planowania rodziny [15]. Druga grupa to małżeństwa bezdzietne dobrowolnie-na stałe, czyli takie, które świadomie i dobrowolnie z różnych przyczyn rezygnują z posiadania potomstwa [15], występują głównie w zamożnych środowiskach wielkomiejskich. Wskazuje się, że u podstaw tego typu bezdzietności leży postawa hedonistyczna, indywidualistyczna i egoistyczna. Małżeństwa te skupione są na własnym rozwoju, karierze zawodowej i osiągnięciu wysokiej pozycji w tym zakresie, co wiąże się także z częstą zmianą miejsca pracy oraz zaspakajaniu swoich potrzeb przy zachowaniu wysokiego standardu życia. Dzieci w realizacji takich celów są przeszkodą [11]. Ostatnią wyróżnioną w tej klasyfikacji grupą małżeństw bezdzietnych są tzw. związki mimowolnie bezdzietne, gdzie osoby podejmują lub podejmowały działania, by dziecko pojawiło się w ich rodzinie, lecz bezskutecznie. Małżonkowie tutaj nie mogą posiadać dzieci ze względu na wiek oraz niepłodność [15].

Współcześnie podejmuje się próby wyjaśniania celowej bezdzietności w perspektywie problemu społecznego. Do najbardziej znanych koncepcji zaliczana jest teoria drugiego przejścia demograficznego zaproponowana przez R. Lasthaeghe i D. Van De Kaa [20]. Według tych badaczy współczesne przemiany wzorów zakładania rodziny i prokreacji dotyczą "zmniejszenia się znaczenia małżeństwa na rzecz kohabitacji, przejście od modelu rodziny "dziecko z rodzicami" na rzecz modelu "rodzice z dzieckiem", odejście od zapobiegawczej antykoncepcji na rzecz świadomej prokreacji, przemiana homogenicznego typu rodziny w różnorodne formy życia małżeńsko-rodzinnego" [20, s. 25], a przyczynami tego stanu rzeczy są "zmiany strukturalne, związane z modernizacją, zmiany kulturowe, czyli zmiany w sferze wartości i norm oraz zmiany technologiczne – nowe techniki antykoncepcji, technologie informacyjne i komunikacyjne" [20, s. 25]. Inną próbą wyjaśniania opisywanego zjawiska jest teoria ekonomiczna zaproponowana przez Gary'ego Beckera, gdzie rodzina ujmowana jest jako przedsiębiorstwo, którego celem jest optymalizacja zysków, a podstawowym dobrem – jakość życia. Dzieci traktowane są jako podstawowy produkt rodziny, źródło psychicznej satysfakcji rodziców. Przy czym ważna jest "jakość" potomstwa, od której zależy poziom doświadczanej satysfakcji przez rodziców. Zgodnie z tą teorią rezygnacja z rodzicielstwa czy ograniczenie liczby potomstwa w rodzinie ma związek z rosnącymi kosztami utrzymania dziecka zarówno w płaszczyźnie ekonomicznej, jak i psychiczno-emocjonalnej. Para rezygnuje z posiadania z potomstwa w sytuacji, gdy wzrastające koszty związane z dzieckiem, zagrażają utrzymaniu odpowiedniej jakości życia, która jest ujmowana subiektywnie. Powyższe tendencje wyjaśniają wzmoczony trend do bezdzietności u kobiet wykształconych i o znacznych zarobkach, ponieważ w ich wypadku koszty związane z macierzyństwem są najwyższe [20].

Kolejny wyróżniony w tym ujęciu związek / rodzina to tzw. LAT, czyli związek o charakterze formalnym (małżeństwo na odległość, małżeństwo wizytowe) lub nieformalnym, gdzie mimo trwałego emocjonalnego zaangażowania się, osoby mieszkają osobno. Związki te nie mają jednolitego charakteru, są określane skrótami LAT (*Living Apart Together*) lub LAP (*Lebensadschnittspartner*), czyli razem, ale oddzielnie [22, s. 62] lub LIL (*Love in Lover*), czyli życie z ukochanym / ukochaną, bez wspólnego zamieszkiwania [11]. W takich sytuacjach osoby traktują się jak partnerzy życiowi, ale mieszkają osobno. Taką formę związków zdalnych preferują najczęściej młode osoby mocno zaangażowane w pracę zawodową. Przy czym ludzie w średnim czy w starszym wieku również funkcjonują w tego typu związkach. Ma to miejsce najczęściej wtedy, gdy te osoby są niezależne finansowo, posiadają swoje mieszkanie, przyzwyczajenia, z których nie chcą zrezygnować i dlatego nie wyobrażają sobie, by żyć na co dzień z inną osobą, z którą musieliby dzielić się swoją przestrzenią i zrezygnować ze swoich codziennych przyzwyczajeń [22]. "Sporadyczne co prawda, ale warte odnotowania, są pary małżeńskie posiadające nawet dzieci, które zamieszkują duży dom (mieszkanie), podzielony na suwerenne strefy, urządzone według własnych upodobań. (...) Ten model małżeńskiej egzystencji można byłoby nazwać dla odmiany LTA, czyli *Living Together Apart*" [2, s. 50].

Z kolei związki kohabitacyjne (łac. *cohabitare* – współmieszkać) dotyczą związku kobiety i mężczyzny, którzy nie posiadają legalnego aktu małżeństwa (związek niezalegalizowany). Dla określenia tego układu w literaturze używa się różnych nazw "wolny związek", "związek konsensualny", "związek niemalżeński", związek alternatywny", "związek partnerski", "konkubinat". Przy czym to ostatnie określenie jest najstarszym terminem dla określenia trwałego niezalegalizowanego pożycia kobiety i mężczyzny [8]. W obszarze nauk prawnych konkubinat i kohabitacja są pojęciami jednoznaczными w tradycyjnym rozumieniu. I. Janicka wskazuje na konieczność rozróżnienia obu pojęć w związku z dokonującymi się przemianami i pojawieniem się nowych małżeńsko-podobnych form życia. Ponieważ konkubinat "odnosi się do związku, w którym jedno albo oboje partnerzy równolegle funkcjonują i w małżeństwie i w związku nieformalnym. Świadczyć to może jednocześnie o tzw. ukrytej poligamii" [8, s. 261]. Przy czym istnieje duża ogólność i brak jednoznaczności w definiowaniu tego zagadnienia, największą trudność sprawia sprecyzowanie czasu trwania tego związku oraz roli i zadań partnerów tworzących związek. Większość autorów definiując kohabitację wskazuje, że jest to intymny i seksualny związek niepoślubionych partnerów dzielących wspólnie gospodarstwo i zamieszkujący razem przez dłuższy czas. Współcześnie kohabitację ujmuje się też jako czas między etapem spotykania się na randkach a małżeństwem (tzw. kohabitacja przedślubna, "małżeństwo na próbę"). Dzisiaj znaczna grupa młodych dorosłych traktuje kohabitację jako niezbędny etap wspólnego życia, mający na celu lepiej przygotować ich do

małżeństwa. Przy czym prowadzone badania w tym zakresie nie rokują pozytywnie dla jakości, stabilności i trwałości związku małżeńskiego [8].

Ponadto, co zostało już zasygnalizowane powyżej, wskazuje się na istnienie różnych rodzajów kohabitacji: "trwały związek kohabitacyjny jako alternatywny dla małżeństwa, tymczasowa kohabitacja niezakładająca trwałego pożycia, seryjna kohabitacja, związana z sukcesywną zmianą partnerów, przedślubna kohabitacja, kohabitacja przerywana czy związek razem, ale osobno – LTA (...) charakteryzuje dobrowolna lub mimowolna separacja" [8, s. 262]. Przyczyn kohabitacji dopatruje się w wielu czynnikach, na przykład potrzeba niezależności finansowej, chęć zatrzymania własnego mieszkania, obawa przed utratą różnych świadczeń finansowych (np. renta po zmarłym małżonku, brak środków na organizację ślubu i założenie rodziny, brak pracy lub nadmierne zaangażowanie się w pracę), migracja ludności sprzyja budowaniu nowych relacji i wchodzeniu w związki czasowe, niestabilność współczesnych małżeństw, wzrastająca liczba rozwodów, czynniki kulturowe i tradycja, moda (popularność związków nieformalnych), nastawienie indywidualistyczne, wysokie oczekiwania, doświadczenia wyniesione z rodzin pochodzenia. Przy czym często decyzja o kohabitacji jest podejmowana spontanicznie, bez zdawania sobie sprawy z konsekwencji życia w takim układzie (fenomen "wpadania w kohabitację") [8].

Ostatnią formą wyróżnioną w tej koncepcji modeli są tzw. single, które według H. Liberskiej i M. Matuszewskiej ujmowane są jako układy rodzinne złożone z jednego rodzica i jego dziecka / dzieci [12]. Natomiast w dyskursach rodzinnych o charakterze społecznym dla tych form rodzinnych używa się określeń monoparentalność lub rodzina niepełna (z matką lub ojcem) [18]. Z kolei pod pojęciem "singiel" (ang. *single* – pojedynczy) ujmuje się człowieka, który wybiera taką drogę życiową, która nie łączy się z rodziną, jako stylem życia, tylko życie w pojedynkę na zasadzie świadomej decyzji. U źródeł tego zjawiska leżą także zmiany pozycji kobiet nie tylko w rodzinie, ale także w społeczeństwie. Ponadto nastąpił wzrost aktywizacji zawodowej, co łączy się zarówno z kwestią finansową, jak i możliwością rozwoju kariery zawodowej i samorealizacją poszczególnych osób. Kariera wymusza od człowieka, by był dyspozycyjny, mobilny, gotowy do poświęceń, by zdobywał odpowiednie kwalifikacje, a to nie koresponduje z życiem rodzinnym. Dlatego trzeba z niego zrezygnować czasowo lub na stałe [13; 3]. Wszechobecne mass media także odgrywają istotną rolę w propagowaniu życia w pojedynkę (czasopisma, reklamy, programy telewizyjne, filmy np. "Przyjaciele", "Ally McBeal", "Magda M", książki i poradniki np. "Dzienniki Bridget Jones" Helen Fielding, "Dobre życie w pojedynkę" Stephena Johnsona).

Grupa określana mianem singli jest zróżnicowana i niejednorodna. Wskazuje się, że "jako grupa społeczna pojawiają się wraz z dobrobytem – na Zachodzie to od dawna popularny wzorzec życia. Kluczowa jest tutaj możliwość zarabiania na takim poziomie, by pojedyncza osoba była w stanie uiścić opłaty

związane z utrzymaniem mieszkania i zaspokoić inne potrzeby" [16, s. 9]. Singiel to człowiek samotny z wyboru, niezależny, który nie wiąże się na stałe z inną osobą, jedynie przelotnie, skupiający się na realizacji swoich ambicji i marzeń. Ma czas i pieniądze, ale przede wszystkim dla siebie. Zjawisko to, będące nową jakością życia promującą wygodę i brak zobowiązań, w większym stopniu dotyczy osób żyjących w aglomeracjach miejskich.

Przykładem niejednorodności grupy singli jest *quirkyalones*. Pod pojęciem tym kryje się osoba pozytywnie zakrecona, żyjąca w pojedynkę (co wynika z tłumaczenia tego słowa). Geneza tego określenia dotyczy osoby Sashy Cagen [16]. *Quirkyalones* (QA) to grupa ludzi, którzy żyją sami, ale nie są samotni. Są one charakteryzowane jako osoby bez kompleksów, zwykle wykonują one wolny zawód, angażują się w społeczną działalność zawodową stowarzyszeń czy wolontariatu albo prowadzą działalność artystyczną, realizują swoje zainteresowania i pasje. Jednocześnie prowadzą bogate życie towarzyskie. Mają swoje ulubione książki, piosenki, czynności i nawyki (np. przesiadywanie w parku i obserwowanie ludzi, puszczenie latawców) wspólne dla całej grupy [13]. "QA lubią robić ze swojego życia komedię, traktować je z przymrużeniem oka jako zabawę, happening, spektakl. Są zabawni i mają poczucie humoru. Pozwalają sobie na bycie dzieckiem, na naiwność – także w stosunkach męsko-damskich. Z braku sukcesów w tym wymiarze uczynili swój atut. Małżeństwo, świat z dziećmi, wydaje się być nieskończenie nudne i odległe. (...) Od reszty społeczeństwa różnią się jedynie tym, że nie mają stałego partnera. Akceptują stały związek pod warunkiem, że będzie on wsparciem, a nie ograniczeniem samorealizacji" [16, s. 129]. Natomiast Masahiro Yamada wprowadził ponadto pojęcie *spoiled singiel*, dotyczące osób pełnoletnich, pracujących zawodowo, ale mieszkających z rodzicami oraz bawiących się i korzystających z bez troski swobodnego życia. Nie zakładają oni rodziny prokreacyjnej. Mieszkanie z rodzicami daje im poczucie bezpieczeństwa materialnego i emocjonalnego. W Polsce pojęcie to funkcjonuje jako "pasożytujący single" [16, s. 129].

Badana, prowadzone w odniesieniu do tej grupy, wskazują, że większość singli nie wyklucza życia w trwałym związku, ale z tym założeniem, że będzie to później, za jakiś czas. Powody tej decyzji są różne, przy czym mocno powiązane z etosem indywidualizmu. Wybór bycia singlem jest świadomy, ale w wielu wypadkach ma obowiązywać czasowo [13].

Zakończenie

Współczesny człowiek jest świadkiem, uczestnikiem i kreatorem dokonujących się dzisiaj licznych przeobrażeń w poszczególnych sferach życia społecznego, które przyczyniają się do kształtowania nowej rzeczywistości, także w obszarze życia rodzinnego. Przejawem tych zmian jest wzmacniająca się pozycja alternatywnych form życia rodzinnego. Jednych badaczy te tendencje niepokoją, inni traktują je jako naturalną zmianę. Niezależnie od przyjętego stanowiska, warto i trzeba podejmować naukowe analizy dotyczące

współczesnego funkcjonowania rodziny, by w praktyce pedagogicznej móc podejmować działania wspierające proces wychowania, socjalizacji i inkulturacji najmłodszego pokolenia w rodzinie.

Bibliografia

1. Adamiec-Zgraja A. Fenomen rodzicielstwa człowieka przełomu wieku. Szansa czy zagrożenie dla rodziny? // Rodzina w kontekście współczesnych problemów wychowania / pod red. B. Muchackiej.– Kraków : Wydawnictwo Naukowe PAT, 2008.– S. 155–164.
2. Biedroń M. Realizacja funkcji rodziny w kontekście globalnych przemian socjokulturowych // Rodzina we współczesności / pod red. A. Ładyżyńskiego. – Wrocław : Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009.– S. 39–57.
3. Błasiak A. Bycie singlem – współczesna moda, konieczność czy ucieczka // Horyzonty Wychowania.– 2012.– № 11 (22).– S. 87–106.
4. Danilewicz W. Transnarodowe rodzicielstwo jako alternatywna forma "organizacji" rodziny // Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej rodziny. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku / pod red. M. Ciczkowskiej-Giedziun, E. Kantowicz.– Toruń : Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, 2010.– S. 75–86.
5. Doniec R. Kultura pedagogiczna rodziców w ponowoczesnej kulturze // Rodzina w kontekście współczesnych problemów wychowania / pod red. B. Muchackiej.– Kraków : Wydawnictwo Naukowe PAT, 2008.– S. 207–220.
6. Doroba M. Rodzina: kryzys czy naturalna adaptacja do wielobarwnej współczesności? Spór (nie tylko) semantyczny z dzieckiem w tle // Rodzina jako wartość: wzory–modele–redefinicje / pod red. W. Muszyńskiego.– Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015.– S.157–168.
7. Drosio-Czaplińska J. Po co nam dzieci // Ja, my, oni. Poradnik Psychologiczny POLITYKI.– 2013.– Tom 12.– Nr 7.– S. 49–50.
8. Janicka I. Związki kohabitacyjne // Psychologia rodzin / pod red. I. Janickiej, H. Liberskiej.– Warszawa : PWN, 2014.– S. 259–284.
9. Janicka I. Satisfaction with marriage in the case of prenuptially cohabitating and non-cohabitating couples // Relations in Marriage and Family : Genesis, Quality and Development / pod red. H. Liberskiej.– Bydgoszcz : Wydawnictwo UKW, 2011.– S. 51–65.
10. Jędrzejko M. Rodzina w "wektorze przesuniętego czasu". Zmiana społeczna a zmiany relacji w polskiej rodzinie po 1989 roku – ujęcie socjopedagogiczne, Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej rodziny. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku/ pod red. M. Ciczkowskiej-Giedziun, E. Kantowicz.– Toruń : Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, 2010.– S. 28–41.
11. Jucewicz A. Ideologia postmodernizmu a współczesne zagrożenia rodziny // Rodzina w trosce o życie – Kościół w trosce o rodzinę / pod red. R. Buchta.– Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.– 2010.– Nr 56.– S. 229–241.
12. Liberska H. Matuszewska M. Modele funkcjonowania rodziny. Style wychowania // Psychologia rodziny / pod red. I. Janickiej, H. Liberskiej.– / Warszawa : PWN, 2014.– S. 115–140.
13. Morgalla S. Duchowość daru z siebie.– Kraków : Wydawnictwo WAM, 2010.– 272 s.

14. Ostrouch-Kamińska J. Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów. Studium socjopedagogiczne narracji rodziców przeciążonych rolami.– Kraków : Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2015.– 380 s.
15. Przybył I. Postawy małżonków bezdzietnych wobec rodzicielstwa // Roczniki Socjologii Rodziny.– T. XII.– Poznań : UAM, 2000.– S. 83–95.
16. Ruszkiewicz D. Życie w pojedynkę – ucieczka od rodziny czy znak naszych czasów?– Łódź : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, 2008.– 303 s.
17. Slany K. Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie.– Kraków : Zakład Wydawniczy NOMOS, 2002.– 282 s.
18. Szewczuk K. Struktura rodziny a proces wychowania dzieci i młodzieży w rodzinie // Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny / pod red. A. Błasiak, E. Dybowskiej.– Kraków : Wydawnictwo WAM, 2010.– S. 143–164.
19. Szumilas W. Małżeństwo bezdzietne jako nowa forma życia małżeńskiego i alternatywa dla rodziny we współczesnym świecie // Edukacja, działanie społeczne, rodzina / pod red. W. Wójcik, E. Lalikovej.– Bielsko-Biała : Wydawnictwo AT-H w Bielsku-Białej, 2008.– S. 91–100.
20. Waclawik S. W stronę społeczeństwa bez dzieci – przyczyny celowej bezdzietności.– [Електронний ресурс] : Режим доступу : www.palimpsest.socjologia.uj.edu.pl (21.06.2014).– S. 22 – 38.
21. Wałęcka-Matyja K. Rola i funkcje rodziny // Psychologia rodziny / pod red. I. Janickiej, H. Liberskiej.– Warszawa : PWN, 2014.– S. 95–114.
22. Wawrzyniak-Kostrowicka M. Rodzina w egospołeczeństwie – zanik czy przeobrażenie // Rodzina we współczesności / pod red. A. Ładyżyńskiego.– Wrocław : Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009.– S. 59–68.

Анна Бласяк. Сучасні форми сімейного й особистого життя.

Проблематика статті стосується змін у сучасних родинах, які зумовлені цивілізаційними змінами, які якраз відбуваються у світі. Метою статті, яка з методологічного погляду є синтетичним оглядом літератури та її конструктивною критикою, є включення в шерег наукових педагогічних роздумів про сучасні форми сімейного життя.

Ключові слова: форми сімейного життя, моделі сім'ї, традиційна сім'я, сучасна сім'я, індивідуалізм.

Błasiak Anna. Contemporary Forms of Family and Personal Life.

The paper is devoted to changes in modern family, which are also influenced by global civilizational transformations. The aim of the paper, which from the methodological perspective is a synthetic review of subject literature and its constructive criticism, is to contribute to academic pedagogical reflection conducted on the modern shape of family life.

Keywords: forms of married-family life, family models, traditional family, modern family, individualism.